

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.45>

АГРАРНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ АГРОБІЗНЕСУ: НОВЕЛИ І ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Курман Т.В.,

*докторка юридичних наук, професорка,
в.о. завідувачки кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
ORCID ID: 0000-0002-0632-2487*

Курман Т.В. Аграрні відносини у сфері фінансової підтримки агробізнесу: новели і проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану.

Статтю присвячено дослідженню проблемних питань правового забезпечення аграрних відносин у сфері фінансової підтримки агробізнесу в умовах воєнного стану та опрацюванню пропозицій щодо вдосконалення механізму правового регулювання у даній сфері. Акцентується увага на необхідності збереження і реалізації потужного аграрного потенціалу України та протидії загрозам і втратам воєнного стану, що, в свою чергу, зумовлює доцільність дослідження проблем та новел правового забезпечення аграрних відносин у сфері фінансової підтримки агробізнесу.

Визначено ознаки аграрних відносин у сфері фінансової підтримки агробізнесу: самостійний вид зовнішніх аграрних правовідносин; складна аграрно-правова категорія, що охоплює широке коло відносин з надання фінансової, кредитної, податкової, бюджетної, страхової підтримки агробізнесу; нормативний характер, адже запроваджуються відповідними нормативно-правовими актами; спрямованість на забезпечення ефективного розвитку основних агровиробничих відносин; динамічність, обумовлена перманентними змінами у напрямках державної аграрної політики тощо.

Досліджено стан сучасного правового забезпечення аграрних відносин у сфері фінансової підтримки агробізнесу, проаналізовано новели й визначено проблеми законодавчого врегулювання відносин у вказаній сфері. Зазначено, що на даний час дієвого правового механізму фінансової підтримки агробізнесу в умовах воєнного стану, спрямованого на відновлення й сталий розвиток агросфери в повоєнний період, не сформовано. Підкреслено, що вкрай актуальним завданням є формування цілісного і дієвого механізму правового забезпечення аграрних відносин у сфері фінансової підтримки агробізнесу, а також нормативне запровадження термінових заходів фінансової підтримки агробізнесу на придбання паливно-мастильних матеріалів, насіння, кормів для

тварин, генераторів для забезпечення безперебійного функціонування тваринницьких комплексів, місць зберігання продукції в умовах наявних проблем з електропостачанням, розмінування полів та під'їзних шляхів, створення агропродовольчих банків та ін. шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Ключові слова: агросфера, аграрні правовідносини, агробізнес, державна підтримка, фінансова підтримка, грантова підтримка, сталий розвиток.

Kurman T.V. Agrarian relations in the field of financial support of agribusiness: novelties and problems of legal support in the conditions of martial law.

The article is devoted to the research of problematic issues of legal support of agrarian relations in the field of financial support of agribusiness in the conditions of martial law and the development of proposals for improving the mechanism of legal regulation in this area. The author focuses on the need to preserve and implement the powerful agricultural potential of Ukraine and counter the threats and losses of martial law, which, in turn, determines the expediency of researching problems and novelties of legal support for agrarian relations in the field of financial support for agribusiness.

The signs of agrarian relations in the field of financial support of agribusiness are determined: an independent type of external agrarian legal relations; a complex agrarian-legal category covering a wide range of relations for providing financial, credit, tax, budgetary, insurance support to agribusiness; they are introduced by the relevant normative legal acts; focus on ensuring the effective development of basic agricultural relations; dynamism caused by permanent changes in the directions of state agrarian policy, etc.

The state of modern legal provision of agrarian relations in the field of financial support of agribusiness has been studied, novelties have been analyzed and problems of legislative regulation of relations in the specified sphere have been

identified. It is noted that currently an effective legal mechanism for financial support of agribusiness in the conditions of martial law, aimed at the restoration and sustainable development of the agricultural sector in the post-war period, has not been formed. It is emphasized that an extremely urgent task is the formation of a complete and effective mechanism of legal support of agrarian relations in the field of financial support of agribusiness, as well as the normative introduction of urgent measures of financial support of agribusiness for the purchase of fuel and lubricant materials, seeds, animal feed, generators to ensure the uninterrupted functioning of livestock complexes, places of storage of products in conditions of existing problems with electricity supply, demining of fields and access roads, creation of agricultural food banks, etc. by making appropriate changes to the Law of Ukraine «On State Support of Agriculture of Ukraine».

Key words: agrosphera, agrarian legal relations, agribusiness, state support, financial support, grant support, sustainable development.

Постановка проблеми. Україна, маючи потужний потенціал агросфери, є одним із світових лідерів у виробництві сільськогосподарської продукції та одним з гарантів глобальної продовольчої безпеки. Однак сьогодні весь світ спостерігає за тим, як ворог нищить аграрний потенціал нашої країни. Ведення бойових дій на території України з початку повномасштабного вторгнення РФ відбулося на всіх галузях економіки й особливо на сільському господарстві. Подальше ведення агробізнесу у довоєнних масштабах на даний час є неможливим через низку чинників: тимчасову окупацію окремих територій нашої держави; замінування полів; завдання значної шкоди ґрунту від вибухів боєприпасів, зведення обороно-захисних споруд та ін.; знищення внаслідок ракетно-артилерійських обстрілів зерносховищ, сільськогосподарської техніки, тваринницьких ферм; блокування портів і порушення логістичних шляхів; виникнення певного дефіциту й здорожчання пального, добрив, засобів захисту сільськогосподарських культур, ветпрепаратів, техніки, запасних частин тощо. Тож для України, яка на сьогодні перебуває у надскладних умовах воєнного стану, вкрай актуалізувалися питання продовольчого забезпечення й подолання негативних наслідків порушення агропромислових та агрологістичних процесів. У цих умовах надзвичайно важливого значення набуває фінансова підтримка вітчизняних суб'єктів агробізнесу.

Необхідність збереження і реалізації потужного аграрного потенціалу нашої держави та протидії вказаним вище і прогнозованим загрозам воєнного стану вимагає належного правового регулювання. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність дослідження проблем та новел правового

забезпечення аграрних відносин у сфері фінансової підтримки агробізнесу в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання. Питання правового унормування аграрних відносин у сфері державної підтримки агробізнесу й окремих аспектів фінансової підтримки розглядали у своїх роботах такі вчені, як: Ю.Ю. Бакай, О.В. Гафурова, Х.А. Григор'єва, О.В. Дмитрик, В.П. Жушман, В.М. Єрмоленко, Т.О. Коваленко, Г.С. Корнієнко, Т.В. Курман, С.І. Марченко, І.П. Сафонов, А.М. Статівка, П.Ю. Шведенко та ін. Однак дана проблематика з урахуванням введення воєнного стану та новітніх змін у законодавстві предметом окремого дослідження досі не була, а отже, потребує подальшого опрацювання.

Метою статті є аналіз чинного законодавства щодо унормування аграрних відносин у сфері фінансової підтримки агробізнесу, визначення проблем і прогалин у регулюванні вказаних відносин та опрацюванні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Аграрні відносини у сфері фінансової підтримки агробізнесу є одним із самостійних видів зовнішніх аграрних правовідносин. За твердженням В.Ю. Уркевича, зовнішні аграрні правовідносини являють собою врегульовані нормами права (аграрного й інших галузей) комплекс суспільних відносин, що виникають між сільськогосподарськими товаровиробниками (суб'єктами аграрного господарювання), з одного боку, та іншими видами господарюючих суб'єктів, фізичними особами, органами державної влади й місцевого самоврядування, з іншого боку, з приводу конкретних об'єктів (майна, земель тощо) на підставі договору, через спричинення шкоди, внаслідок видання уповноваженим органом нормативно-правового акта тощо і надають їх учасникам взаємозумовлені права й обов'язки у сфері сільськогосподарської та пов'язаної з нею діяльності [1, с. 88].

До того ж, аграрні відносини у сфері фінансової підтримки агробізнесу є складною аграрно-правовою категорією, оскільки охоплюють доволі широке коло відносин з надання фінансової, кредитної, податкової, бюджетної, страхової підтримки агробізнесу; мають нормативний характер, адже запроваджуються відповідними нормативно-правовими актами; спрямовані на забезпечення ефективного розвитку основних агропромислових відносин; їм притаманна динамічність, обумовлена перманентними змінами у напрямках державної аграрної політики. Як наслідок, дані відносини вимагають комплексного й адекватного спеціального врегулювання. Виходячи із сучасних тенденцій державної аграрної політики, превалюючим її напрямом є забезпечення сталого розвитку агросфери, спрямованість на зміцнення аграрного виробництва, гарантування

продовольчої та економічної безпеки держави в контексті адаптації як до глобальних викликів, що постали перед світом сьогодні, так і до викликів воєнного стану, які доводиться долати Україні.

Фінансова підтримка аграрних товаровиробників відповідно до Закону України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» [2] є одним із видів державної підтримки сільського господарства. Фінансовій підтримці суб'єктів аграрного господарювання присвячено ст. 13 цього Закону. Зокрема, відповідно до п. 13.1. ст. 13 Закону фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу здійснюється через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів. Стаття 13¹ закріплює додаткову фінансову підтримку сімейних фермерських господарств, які зареєстровані платниками єдиного податку четвертої групи згідно із главою 1 розділу XIV Податкового кодексу України, через механізм доплати на користь застрахованих осіб – членів (голови) сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Окрім того, Законом «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачено надання бюджетної тваринницької дотації (ст. 15), бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції (16⁻¹), державної підтримки виробників плодів, ягід, винограду, хмелю та аквакультури (16⁻²), бюджетної дотації для відновлення переданих у власність організацій водокористувачів насосних станцій (16⁻³), а також інші види державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (17⁻²), як-то: виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь; часткового бюджетного відшкодування вартості висіяного високорепродукційного насіння сільськогосподарських культур; виконання державних цільових програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, боротьбу із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин і тварин, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях; виплати бюджетної дотації на одиницю пошкоджених угідь внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (17^{-2.8.}), бюджетна підтримка виробників органічної сільськогосподарської продукції (17^{-2.9.}) та ін. Вказані види бюджетної підтримки, як вбачається, також охоплюються поняттям фінансової підтримки агробізнесу. Бюджетну підтримку слід вважати різновидом фінансової підтримки суб'єктів агробізнесу, дані категорії співвідносяться як родові і видові поняття, оскільки бюджетні відносини традиційно у спеціальній літературі розглядаються як різновид фінансових відносин [3, с. 16, 29].

Окрім того, до сфери фінансової підтримки суб'єктів агробізнесу слід віднести й податкову підтримку. З 1999 р. в Україні для таких суб'єктів було запроваджено спеціальний (преференційний) податковий режим у вигляді фіксованого сільськогосподарського податку згідно із Законом України «Про фіксований сільськогосподарський податок», враховуючи високу значимість і незмінюваність продукції рослинного і тваринного походження у забезпеченні життєдіяльності людини. Із прийняттям 2 грудня 2010 р. Податкового кодексу України цей акт втратив чинність, але положення щодо ФСП знайшли своє закріплення в гл. 2 розд. XIV Податкового кодексу України. Надалі цей податок було скасовано внесеними до Податкового кодексу України змінами від 28 грудня 2014 р. [4, с. 16].

На сьогодні відповідно до положень гл. 1 розд. XIV Податкового кодексу України сільськогосподарських товаровиробників віднесено до четвертої групи платників єдиного податку, тобто для них встановлено спрощену систему оподаткування, обліку та звітності. Так, відповідно до підп. 291.4 ст. 291 це стосується таких сільськогосподарських товаровиробників, як:

а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків;

б) фізичні особи – підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», за умови виконання сукупності таких вимог:

- здійснюють виключно вирощування, відгодівлення сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої продукції та її продаж;
- провадять господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси;
- не використовують працю найманих осіб;
- членами такого господарства є лише члени її сім'ї у визначенні ч. 2 ст. 3 СК України;
- площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні його членів становить від 2 га до 20 га.

З моменту розгортання збройної агресії ухвалено низку суттєвих змін у законодавстві, які передбачають послаблення податкового тиску на суб'єктів агробізнесу на період воєнного стану. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2120-IX п. 69.14 передбачено, що на період з 1 березня 2022 року до 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан, не нараховується та не сплачується плата за землю (земельний податок

та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки (земельні частки (паї), що розташовані на територіях: а) на яких ведуться (велися) бойові дії; б) тимчасово окупованих збройними формуваннями РФ, та перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, а також в) за земельні ділянки (земельні частки (паї), визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди. Окрім того, згідно до п. 69.15 за такі земельні ділянки не нараховується і не сплачується загальне мінімальне податкове зобов'язання [5].

Постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року «Деякі питання надання грантів бізнесу» [6] затверджено Порядки надання: а) мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу; б) грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства; в) грантів для створення або розвитку тепличного господарства. З аналізу цієї постанови уряду цілком очевидним стає актуальний напрям сучасної державної аграрної політики – сприяння підвищенню ефективності таких галузей аграрного виробництва, як садівництво, ягідництво, виноградарство та тепличне господарство. Серед загальних підходів у цих Порядках: перехід до прямої грантової підтримки; надання коштів з резервного фонду державного бюджету за програмою “Надання грантів для створення або розвитку бізнесу”; головний розпорядник бюджетних коштів – Мінекономіки; загальні вимоги до отримувачів підтримки (приміром, приватна форма власності); безготівкова форма надання гранту; цифровізація процедури з використанням засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Порталу Дія); накладання певних обов'язків на отримувачів грантів (створення робочих місць тощо) [7, с. 19].

Внесено зміни й до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою КМУ від 24 січня 2020 р. [8], зокрема щодо надання фінансової державної підтримки з метою фінансування суб'єктів підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування; переміщення підприємств з територій, що наближені до зони бойових дій або розташовані в ній, у безпечні регіони України або відновлення виробничих потужностей, повністю або частково зруйнованих внаслідок проведення (воєнних) бойових дій.

З викладеного вище може здатися, що чинне законодавство містить широке коло заходів фінансової підтримки, достатнє для забезпечення

ефективного функціонування агробізнесу в умовах воєнного стану. Насправді, цей висновок є вкрай поспішним і поверхневим. Цілком зрозуміло, що певні заходи фінансової підтримки, запроваджені у довоєнний період, абсолютно не відповідають реаліям і потребам воєнного стану, а реалізація деяких з них на практиці надмірно ускладнена або неможлива. Так, значні проблеми аграріїв у сфері фінансової підтримки під час воєнного стану пов'язані з блокуванням податкових накладних, релокацією агробізнесу, втратою документів, невизначеністю переліку територій, на яких ведуться бойові дії чи які тимчасово окуповані, переміщенням податкових органів з таких та ін. Звертає на себе увагу й брак належного і системного правового регулювання грантової підтримки агробізнесу, зокрема в умовах воєнного стану. Інші, прийняті законодавцем насправді, покликані максимально оперативного адаптувати законодавчі вимоги до наявної ситуації й нових проблем і, у такий спосіб, запобігти продовольчій катастрофі як на національному, так і на глобальному рівні, масовому банкрутству національних суб'єктів агробізнесу й економічній кризі, яка за таких умов стала б неминучою. Проте вказані кроки, на жаль, не формують науково обґрунтованого й системного підходу, не враховують потреб євроінтеграційних перетворень, необхідності стратегічних реформ у напрямку екологізації сільського господарства, протидії негативним для аграрного виробництва кліматичним змінам, відшкодування шкоди, завданої агробізнесу й агросфері веденням бойових дій на території нашої держави, відновлення й сталого розвитку агросфери в повоєнний період. На сьогодні, вкрай актуальним завданням слід вважати нормативне запровадження термінових заходів фінансової підтримки агробізнесу на придбання паливно-мастильних матеріалів, насіння, кормів для тварин, генераторів для забезпечення безперебійного функціонування тваринницьких комплексів, місць зберігання продукції в умовах наявних проблем з електропостачанням, розмінування полів та під'їзних шляхів, створення агропродовольчих банків та ін. У зв'язку з цим доцільним є внесення відповідних змін або до п. 17².8. ст. 17 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», або доповнення цієї статті новим пунктом.

Висновки. Таким чином, надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема формування цілісного і дієвого механізму правового забезпечення аграрних відносин у сфері фінансової підтримки агробізнесу, визначення проблем і прогалин в регулюванні вказаних відносин та опрацюванні шляхів їх подолання. Усі вище перелічені аспекти мають бути враховані під час якісного та системного оновлення вітчизняного законодавства у сфері фінансової підтримки агробізнесу. Нормативне

тивне регулювання у цій сфері не повинно лишатися фрагментарним, уривчастим й науково не обґрунтованим, оскільки фінансова підтримка є одним з найважливіших засобів підтримки суб'єктів агробізнесу в умовах воєнного стану й зберігатиме своє значення у повоєнний період. Як вбачається, вказаний механізм має бути системним, побудованим на засадах синергетичного підходу, включати дієву систему моніторингу за порушеннями і зловживаннями у вказаній сфері, а також спрямованим на вирішення конкретних завдань, що відповідають сучасним інтересам й очікуванням громадян, територіальних громад та української держави не лише в умовах воєнного стану, але й в період повоєнного відновлення України, а також сприятимуть подальшому вдосконаленню національного законодавства, євроінтеграційним процесам, розвитку науки і прогресу, що неможливо без гарантування продовольчої безпеки держави, забезпечення належного функціонування агробізнесу і сталого розвитку агросфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин: моногр. Харків: Харків юридичний, 2007. 496 с.
2. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 07.02.2023).
3. Фінансове право: навч. посіб. / М.Г. Волощук, Т.О. Карабін, М.В. Менджул. – Вид. 3-тє, допов. та перероб. Ужгород: Вид-во Олександрії Гаркуші, 2017. 244 с.
4. Аграрне право: підручник / В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко, І.М. Кульчій та ін.; за ред. А.М. Статівки. – Вид. 2-ге, змін. Харків: Право, 2021. 416 с.
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 07.02.2023).
6. Деякі питання надання грантів бізнесу: постанова КМУ від 21.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n347> (дата звернення: 07.02.2023).
7. Курман Т.В. Аграрне право і законодавство України: синергетичні засади і перспективи розвитку в умовах глобальних загроз. *Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку*: колект. моногр. / за ред. д.ю.н., проф. А.П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.
8. Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 (в ред. від 01.01.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.02.2023).